HENRI BRUNING

GEZELLE EEN NIEUWE MIDDELEEUWER? (Slot)

3.

Gezelle was bij een toekomstiger verworvenheid beland dan Bonaventura's lijdensvervoering. Er had zich een proces voltrokken, dat juist een overwinning betekende op die middeleeuwse levens- en lijdensinterpretatie.

Vergelijkt men Gezelle's vroegere Christus-mystiek, zijn deemoedige, naar volledige een-wording strevende liefde voor de Doornengekroonde, de verworpene en beroofde en verlatene van het Kruis («o houtene kruis, wees gegroet»), met de religiositeit van de tweede periode, toen die christocentrische mystiek geheel had plaats gemaakt voor een natuurmystiek die, dionysisch, de goddelijke pracht en eeuwige scheppingsweelde van mens, aarde en cosmos viert, die de aarde en het leven verheerlijkt als uit zichzelf levende en scheppende geschapenheden en goddelijke emanaties, met die religiositeit waarvoor het Christendom een scheppende opdracht en het leven een scheppend zichzelf bevestigen is geworden, dan ontwaart men als achtergrond van dit alles diezelfde fundamentele polaire levensspanning welke in Nietzsche allengs een onverzoenlijke tweespalt opleverde en eindigde met zijn noodlottig : Dionysos contra de Gekruisigde. In Gezelle werden beide realiteiten voor het eerst verzoend ; hun stemmen klinken sàmen, en men hoort ze ten laatste, hoezeer geteisterd gebleven door velerlei smart, eindeloos stil verklinken aan de voeten van de goddelijke Creator. Men merke echter op : in Gezelle worden het zelfbewustzijn der scheppende persoonlijkheid en het bewustzijn der scheppende levenskrachten niet, gelijk een na-Nietzscheaans christen wel als oplossing en verzoening beproefde, aan de voeten van de Gekruisigde neergelegd als krachten die, uit zichzelf uiteindelijk weer tot onvruchtbaarheid gedoemd (Nietzsche's «eeuwige wederkeer», en Gezelle's «ongangbaar kopergeld»), alleen als vermorzelde krachten, als offer en aanvaarde zelfvernietiging *bovennatuurlijk,* door Christus' lijden en sterven, zin en vruchtbaarheid ontvangen, zodat Christus in feite en primair een beroep zou zijn op de stérvenskracht der scheppende levenskrachten (en deze laatsten — met het zelfbewustzijn — in de grond toch weer een min of meer naief misverstand), — neen, voor Gezelle is Christus een ondubbelzinnig en direct beroep geworden op de menselijke, door God de menselijke natuur ingeschapen positieve krachten, die hoezeer geschonden, hoe troebel en vertroebeld in hun aandriften vaak, en spijts velerlei tragische onmacht, nog altijd

prachtig creatieve vermogens zijn gebleven en, via Christus, geroepen zijn hun zelfbevestiging en «vervolmaking» te bereiken in het leven met de Vader.[7]) Niet aan stervenskrachten, maar aan ingeschapen scheppingskrachten vertrouwde Christus zijn scheppende waarheid toe (vgl. : «of velen, die daar vielen, mochten toch onverroerbaar blijven staan» etc.). Christus kwam ook in dit opzicht de natuur niet te niet doen. Hij miskende haar niet. Hij kwam integendeel op déze natuur een beroep doen, ook déze natuur vervolmaken. Nietzsche reageerde met zijn afwijzen op een Christendom dat deze zijde van de mens en van de religie miskende, ontkende, dat elk zelfbewustzijn veroordeelde, dat het besef van het individu-zijn verloren had, dat slechts sprak van vermorzeling, lijden, offer en offergod, dat «deemoed (als) de enige waarachtige grondslag van het geestelijk leven» beschouwde, en dit alles ook omdat het principieel te somber, te vijandig over de mens en de natuur dacht. Nietzsche koos toen onvoorwaardelijk (en onvermijdelijk) de zijde van het leven, van de natuur, van wat onbetwistbaar scheppend was, en dit met dezelfde felle hartstocht waarmee de middeleeuwse mens om aan zijn dualisme te ontsnappen onvoorwaardelijk en eenzijdig de zijde had gekozen van de ziel. Terecht schreef Berdjajaw : de moderne mens wil God liefhebben met een nieuwe scheppende liefde.[8]) Het heeft geen zin hierop te antwoorden. dat gans de christelijke cultuur de arbeid is geweest van scheppende persoonlijkheden en dat het Christendom deze scheppende liefde bijaldien allerminst miskent of ontkent, want de middeleeuwse cultuur was juist de cultuur van een religieus levensbewustzijn waarin voor de natuurlijke grootheid van de mens, voor de zelfbevestiging van de natuurlijke mens geen plaats en geen aandacht bestond, zij was juist als cultuur de vormgeving van een «Religion der Seele», — welker imperatief en oordeel is samen te vatten met : «nur Seele (sein) inmitten einer sonst seelenlosen und seelenfremden Umwelt» (Leopold Ziegler). Dat deze cultuur, ondanks haar essentieel manco, een subliem karakter bezat is natuurlijk een onbetwistbaar feit, en ook allerminst bevreemdend. Dit was eerstens een gevolg van het feit, dat de eenzijdigheid der middeleeuwen een eenzijdigheid van subliem gehalte (ook met subliem waarheidsgehalte) was, en tweedens van het creatief vermogen van de mens dat ook met aanmerkelijk minder nog bij machte is grandioze culturen op te roepen (gelijk de historie der wereld bewijst). Bezat de middeleeuwse cultuur

---

[7]) Deze vermogens kunnen niet «nog wel iets» ; wat zij technisch, wetenschappelijk, wijsgerig, artistiek, cultureel, godsdienstig (godsdienstscheppend) en zedelijk (Boeddha) presteren, bleef geweldig en zonder meer **indrukwekkend** — tenzij we ons de blik aanmeten (aamatigen) van God, een blik die wij overigens niet te vrijmoedig moeten hanteren. Die al te verheven blik kon onze blik wel eens erstig vertroebelen...

[8]) **Vrijheid en Geest**, p. 259.

haar geheel eigen grootheid, zij bezat door het haar wezen inherente manco (een subliem maar daarom te gevaarlijker manco) ook eenmaal haar eigen verwildering ; en tenslotte riep ze ook een geheel eigen contra op : het stem-worden van hetgeen de natuurlijke en religieuze mens in haar was tekort gekomen. De Renaissance, zou men kunnen zeggen, was het protest van de *natuurlijke* mens ; in Gezelle daarentegen werd het manco en daarmee het levensbesef der middeleeuwen overwonnen door de religieuze mens, de homo religiosus. Behaalde, volgens Ziegler, in figuren als Eckhart en Franciscus «die Religion der Seele» de overhand op de Middelaar-God-religie en waagde zij het (wederom volgens Z.) «nur Seele inmitten einer sonst seelenlosen und seelenfremden Umwelt zu sein», in het besef «in welch schauerlichem Mass sie unter lauter seelenfremden Gebilden und Formen zu wesen und sich zu entfalten gezwungen ist», in Gezelle kristalliseerde zich, via Christus en in Christus gegrondvest, een religie der ziel die haar omgevingswereld, ook in gans haar tremendum nog, met oneindige welwillendheid aanschouwde, aanvaardde en als een schone, zinvolle realiteit liefhad. Gezelle verwierp haar allerminst, als een ongoddelijke schijn-wereld, noch de natuurlijke mens als een wezen dat krachtens zichzelf slechts onmacht en verderf zou zijn. Deze voltooiing nu van de Religion der Seele, een voltooiing die het dionysische levensgeloof en het Christus-mysterie met elkaar verbond, verzoende in het geloof aan een Al-vader die Creator en Liefde is, en dit alles met handhaving van Gods absolute transcendentie, was de enorme, opzienbarende prestatie welke de scheppende homo religiosus die met Gezelle zijn intrede in de wereld had gedaan, in al de eenvoud van zijn groot, edel en zuiver hart — in de stilte ook van zijn verworpen en misprezen leven — volbracht had.

4

En wat Gezelle vervolgens, en niet het minst, scheidde van «de geest der gotiek» was — ik zinspeelde er reeds op — zijn persoonlijkheidsbewustzijn. Met dit voor hem essentieel bewustzijn behoorde hij niet tot de gotiek (en al evenmin tot de neo-gotiek), daarmeè behoorde hij, behalve zichzelf, exclusief, en als een der eersten van de religieuze mensen der 19de eeuw, het moderne levensbewustzijn. Ik merkte reeds op, dat de middeleeuwse cultuur door een reeks enorme persoonlijkheden werd voorbereid, opgebouwd en voltooid ; in geen tijd wellicht ook is het godsdienstig leven uiting geweest en gestalte van onderling zo sterk gedifferentieerde persoonlijkheden. Figuren als Bernardus, Franciscus, Dominicus, Thomas van Aquino, Eckhart etc. demonstreren dit overduidelijk, en ook : dat het lot derzulken in de collectiviteit allerminst rozengeur en maneschijn

was. En toch kan men niet zeggen, dat het bij hen tot een persoonlijkheidsbewustzijn kwam. Wanneer Franciscus zijn waarheid (zijn levensconceptie en orderegel) verdedigt — en dit is waarlijk niet alleen voor hém karakteristiek, — verdedigt hij haar tenslotte met het voor hem decisieve argument : zo heeft God mij zijn wil geopenbaard. Hij verbond *zijn* Christus*verstaan* met de aparte genade ener directe goddelijke openbaring ; het was voor hem nooit een Christusverstaan dat onmiddellijk verband hield met zijn persoonlijkheid ; het was nooit een Christusverstaan dat (mede, en zeer wezenlijk) exponent was en bleef van de geniale en bepaald geaarde homo religiosus die hij van nature was en die zich reeds openbaarde, aankondigde, toen er bij hem nog van geen religieuze roeping kon gesproken worden. Heel zijn waarheidsverstaan beschouwde hij als een aparte, onverdiende genade, hém gegeven nàást de onverdiende genade die met Christus zelf aan de wereld reeds geschonken was, en had met zijn natuurlijke menselijke gegevenheid niets uitstaande. De gedachte, dat hij *zijn* Christus-begrijpen — deze heiligste ontroering van zijn leven — te danken zou hebben gehad aan de unieke gesteldheid (en samen-gesteldheid) van zijn natuurlijke zedelijke en geestelijke vermogens, aan een hem van nature eigen hypergevoelig, onmiddellijk verontrust geweten etc., zou hem stellig een blasfemische profanatie van het zielsgebeuren, een onduldbare zelfverheffing en absurde hovaardij hebben toegeschenen. — Vervolgens : zijn conflict met de omgeving was voor hem een conflict tussen geroepenen en niet geroepenen ; anderzijds liet het zich herleiden tot de tragedie van het licht dat, door hem, de onwaardige, in de duisternis moest schijnen, terwijl de duisternis het niet aanvaardde, — en niet aanvaardde : óók omdat hijzelf zijn waarheidsverstaan wellicht (o zeker !) niet voldoende zuiver en puur was. Nooit was zijn conflict met de omgeving voor hem het met de natuur gegeven conflict van de scheppende homo religiosus met de niet-scheppende medemens ; nooit verstond hij het als een functie der waarheid vormgeving te zijn van 's mensen persoonlijkheid, of omgekeerd : nooit verstond hij het als de bestemming van de mens : slechts waarheid te verstaan en te zijn overeenkomstig zijn persoonlijkheid. — Bij Gezelle was dit van meetaf anders. Voor Gezelle is het persoonlijkheidsbewustzijn een centraal bewustzijn geweest, een zijner meest essentiële verworvenheden. Het leidde hem reeds te Roeselare toen hij als leraar bij zijn studenten die goedheid trachtte te wekken welke de gestalte, het zichzelf-zijn hunner persoonlijkheid zou zijn. En dit zichzelf-zijn is hij later met betrekking tot zijn eigen leven zonder concessie en tot het einde als zijn recht blijven verdedigen. Gezelle verstond zeer diep hetgeen Henri de Lubac met de eerste zijner *Paradoxes* aldus formuleerde : «De même que l'acte de foi est, de tous les actes, le plus libre, ainsi l'expression de la foi est, de toutes, la plus personnelle» en :

«La soumission à la Vérité révélée et à l'Objet surnaturel n'empêche ni ne dispense de les recevoir en soi pour les exprimer à travers soi. On n'échappe à ce truchement que pour tomber dans le banal et le verbal.»[9]) Wij zien dan ook — en Gezelle was zich dit feit bewust — hoe het meest persoonlijke in Gezelle, zijn natuureros (en deze geleid en gestuwd door zijn dichterlijke helderziendheid), hem de grootheid der schepping had onthuld, hoe deze natuur-eros het intermediair was geweest waardoor *hij* Christus' waarheid, de boodschap van de Zoon, de liefde-werkelijkheid van de Vader en Gods absolute transcendentie het diepst was gaan verstaan en voor hem meest eigen, levende realia waren geworden.

Doch verstond hij door dit allerpersoonlijkste, dat hem tevens tot een geniale uitzondering maakte, door deze meest intieme levens- en kennisbron Christus' waarheid en de werkelijkheid van de Vader dieper, rijker, reëler, door datzelfde verstond hij alles ook ànders dan zijn omgeving ; daardoor dacht hij anders, sprak hij anders, leefde hij anders, was hij anders — als christen en priester, en dit altijd en in alles. Maar hoeveel tegenkanting, verguizing en misprijzen dit ook opriep, hij moést zichzelf blijven : het was de toegang tot *zijn* levend waarheidsverstaan, en alleen door zichzelf te behoren, zijn persoonlijkst waarheidsverstaan, kon hij, sprekend en predikend, ook zijn waarachtigste liefde voor de waarheid zijn. Hij kon dus van zijn persoonlijkheid nooit afstand doen, tenzij op straffe van zijn hele waarheidsleven te verloochenen, — hetgeen slechts plicht wordt wanneer men in strijd komt met de objectieve waarheid. Gezelle's ganse religieuze inhoud was zo essentieel product van zijn persoonlijkheid dat het voor hem volstrekt onmogelijk was zijn persoonlijkheid als een quantité négligeable, of als hoogste (tevens «schoonste») offer, uit te schakelen. Integendeel, alles noopte hem zich als vrij mens te handhaven : zijn persoonlijke vrijheid tot het einde zonder concessie te verdedigen.

Vandaar, doorlopend, bij Gezelle, dat gehanteerd worden door de eis der vrijheid, als een imperatief ook van waarlijk religieus leven.

«Waakzaamheid», «waarheid», «liefde» waren woorden die deze strijdbare apostel als het ware op de lippen bestorven lagen, doch het woord «vrijheid» (hier niet te verstaan als het politiek desideratum van de Vlaming) klinkt niet minder vaak van de lippen van deze deemoedige en gehoorzame priester. Met zijn persoonlijkheidsbewustzijn kon dit ook niet anders. Steeds heeft Gezelle het recht opgeëist zichzelf te zijn ; dit heeft hij — in het volle bewustzijn van hetgeen hij was — als zijn hoge plicht begrepen. Doch hij heeft het opgeëist en verdedigd zonder ooit tekort te schieten ten overstaan van die andere plicht : de deemoedige gehoorzaamheid aan

---

[9]) Henri de Lubac : **Paradoxes.**

zijn Overheid. Deze gehoorzaamheid — aan hen die voor de scheppende homo religiosus die met hem in hun midden toefde, geen het minste begrip opbrachten — leidde bij hem niet tot afstand doen van zichzelf om de weg der velen te gaan, de vormgeving der velen te verwerkelijken («Hoe schoon de weerde schat ook zij / 'k en zal hem nooit beminnen»), doch deed hem zichzelf, zijn waarheid zijn en blijven *waar en zolang* hem vrijheid daartoe gegund werd. In zijn poëzie kon hij zichzelf en zijn waarheid onvaarwaardelijk zijn ; en overal elders kon hij, geniaal en geinspireerd als hij was, nog uit het grofste en armzaligste wapen hem in handen gedrukt een edel en fonkelend zwaard slijpen. Aan zijn graf (de enige plek klaarblijkelijk waar het geoorloofd is dergelijke dingen te zeggen — niet eerder) werd terecht, werd eindelijk het zeer merkwaardige woord gesproken : «Het is zijn roem, zijn eigen genie zo juist erkend en zo trouw gevolgd te hebben.»[10]) Men kan niet ontkennen, dat dit inderdaad, ten overstaan van alle ondervonden hoon én : spijts alle betoonde gehoorzaamheid, zijn enige houding is geweest. — Doch men kan deze woorden niet als hoogste hulde uitspreken zonder tevens voet te geven aan de overweging, dat het nederig luisteren niet altijd exclusief de plicht is van de onderdaan, en dat een Overheid niet altijd haar plicht volbracht heeft met zulk een mens als Gezelle (meer of minder welwillend) te dulden en hem (meer of minder welwillend) nog wat vrijheid te gunnen — om hem dan voor de rest (meer of minder welwillend) als een malloot te laten praten. Het zijn niet enkel de gezagsdragers (en allerminst de gezagbegerigen of de met hun gezag vereerden) in wie de waarheid voor een actueel moment haar gelukkigste vertolker vindt. Daarvoor is ook wel (naast de genade van staat) een beetje genialiteit nodig, en dan van een iets verhevener allooi dan die welke aan het graf van Mgr Faict, die andere medespeler in Gezelle's drama, gememoreerd werd : «Hij (Mgr Faict) bekende dat, in den algemeenen gang des levens, het aloude 'divide et impera' nog de beste middel is om alles op tijd en stond, met wijsheid en voorzichtigheid te schikken en uit te voeren.»[11])

* * *

Dit persoonlijkheidsbewustzijn, dat Gezelle scheidt van het middeleeuwse levensbewustzijn, is terzelfdertijd de ondergrondse rivier welke Gezelle, deze heldere, hoge, zuivere fontein, zeer wezenlijk verbindt met zijn antipode, die andere consequentie van persoonlijkheidsbewustzijn : Gide's «verloren zoon», die alles wat hem aan Christendom was overgeleverd, verkocht en van zich wierp om te ontdekken wie hijzelf was, of anders gezegd : om een goedheid (een

[10]) Walgrave, II, p. 362.
[11]) **Ibid.** II, p. 264.

christendom) te verwerven dat de vormgeving zou zijn zijner «dons personnels». Het verbindt hem ook met die tweede tegenpool en nogmaals andere consequentie van persoonlijkheidsbewustzijn : Sartre : «Car je suis un homme, Jupiter, et chaque homme doit inventer son chemin».

In zijn voortreffelijke Nietzsche-studie, *Het Wankelende Westen,* schreef Beerling : «Om de waar*heid* niet te verspelen, gaf hij (Nietzsche) de waar*heden* moedig prijs, om het mysterie te bewaren zag hij af van het ritueel.»[12]) Zo zou men van Gide kunnen zeggen : om de waarheid van Christus te bereiken gaf hij de waarheden van het Christendom prijs ; om zélf Christus te kunnen ontmoeten stiet hij een Christendom van zich dat hem niet toestond zichzelf te ontmoeten ; om de oorspronkelijke religiositeit te herwinnen, brak hij met alle predikatieve godsdienstigheid en kerkelijk-ethische «overdekking» en overlevering. Hij wilde terug naar het Christendom van de oorsprong (Christus) als vormgeving van hetgeen men zelf in oorsprong en authentiek is : zijn persoonlijkheid. Evenwel, voorbij alle waarheid ontmoet men die laatste werkelijkheid welke Beerling voor Nietzsche omschrijft met : «het terugnemen van de waarheid in haar oorspronkelijk-ondoorgrondelijke sfeer, die geen adequate uitspraakmogelijkheid meer toelaat.» Na deze atoomsplitsing is de waarheid als levensgrond echter tevens verwoest tot die groene, glasharde, naakte aardkorst waarin elke levensmogelijkheid voorgoed dood is. Uit deze laatste waarheid (het oorspronkelijk-ondoorgrondelijke dat geen adequate uitspraakmogelijkheid toelaat) léét men niet meer. Men leeft — dat is het vernederende tevens — altijd uit aanmerkelijk minder waarheid. Weliswaar is de zon de bron van alle leven, doch ons leven is slechts mogelijk door een verre, vluchtige afglans van haar wezenlijke realiteit. Zijzelf zou ons, zou alle leven verdelgen. En ik vraag mij af of een soortgelijke verschroeiing als einde niet degene bedreigt, die de zuilen van 's mensen edelste verworvenheden omvertrekt om weer alleen, ver van tempelbouw en tempelwoord, in eigen oorspronkelijkheid slechts het oorspronkelijke Christuswoord te horen. Want als ik aanneem, dat ook het edelste kennen der mensen een bedekken is (en dat blijft het naar een zijde ongetwijfeld), moet ik tevens aannemen, dat ook mijn eigen kennen in die doem deelt. En ik kan er terecht van overtuigd zijn, dat het historisch gegroeide Christendom (deszelfs actueel moment) mijn individualiteit miskent, niet telt en verminkt, maar dit Christendom van mij stotend, stoot ik nog allerminst op *mijn* oorspronkelijkheid, — want wat daarna van mij rest is toch altijd een product van vele eeuwen voorgeschiedenis en van mijn eigen voorgeschiedenis tot dan toe, en is in dit alles verstrikt. Maar als ik aanneem, dat ik bij

[12]) Dr R.F. Beerling : **Het Wankelende Westen**, p. 56

machte ben iets van het Christus-mysterie (dat, staande boven alle eeuwen *en openbarende* waarheid nog voor de lààtste eeuw, in geen enkele eeuw een adequate uitspraakmogelijkheid toelaat) te verstaan, te ont-dekken, te ontgrenzen, dan moet ik datzelfde aannemen, minstens, van de edelsten die mij in deze zijn voorgegaan en die iets van «de goede geur van Christus» (zoals Gezelle zegt) hebben gezocht ; dan moet ik aannemen, dat ook zij iets daarvan hebben opgevangen, en dat ook zij op enigerlei wijze, en hoezeer zij bepaalde essentialia hebben miskend, aan Christus' waarheid hebben deelgehad. Maar dan kan hùn woord, hùn waarheidsverstaan (d.w.z. het overgeleverde) mij niet onverschillig laten. Zoals ik mijzelf nodig heb, zo heb ik hen nodig. — Ook Gezelle wist hiervan, en hij begon dan ook niet met verwerpen om vrij te worden. Gezelle vertrok waar hij stond. Hij vertrok met het waarheidsverstaan van zijn tijd ; hij poogde hieraan — met de superlatief van zijn rechtschapen en vurig leven — gestalte te geven : in zichzelf en in de werkelijkheid om hem heen ; hij toetste het, al levend, werkend en strijdend, aan het waarheidsverstaan van vroeger eeuwen en doordrong het met het (met betrekking tot zijn tijdgenoten) completer verstaan van zijn intuitieve en beschouwende genialiteit, — ver weliswaar van die roemruchte «mathematisch gepanzerte Syllogistik», maar te dieper verbonden met het helderziende weten van het hart, het helderziende weten van de liefde. Niet door een bruuske breuk, doch door een volkomen organische innerlijke groei, een verpuringsproces van jaren, geraakt hij tenslotte daar waar Gide had willen belanden : «waar de wortels van de tijd niet raken»[31]) en de wateren des levens ontspringen: de heldere Oorsprong van alle waarheid vóór alle waarheid. Waarlijk, in de tweede periode van zijn dichterschap schijnt zijn Christendom een Christendom zonder geschiedenis weer, zonder kerkgeschiedenis nog, en schijnt ook hijzelf vaak, deze beproefde, nog zonder voorgeschiedenis onder de mensen. Met het helderste deel van zijn wezen is hij enkel weer één met de Vader en de aarde, en nog dien goddelijken

...moederschoot nabij, en nog
maar eerst eruit gekropen...

Soms ziet men hem, schier lijfelijk, als het ware dwalen nog in die eerste, ongerepte jaren na Christus' dood, als een der Apostelen, samen met een Joannes die nog alleen de stem van Christus heeft vernomen (het simpele en wijze «Kinderkens, bemint elkander») en Christus' stem als een woord voor de mensen over de Vader : «Vader, bewaar hen, die Ge Mij gegeven hebt, in uwen naam, opdat zij één zijn gelijk wij.» — En deze terugkeer naar de Oorsprong

---

[13]) Henriette Roland Holst-van der Schalk.

is ook volkomen logisch, en onvermijdelijk eenmaal. Want alle godsdienst en alle weten, alle vrijheid en alle handelen, en al het ingestelde heeft geen ander doel dan *terug* te voeren, terug te voeren naar wat Nic. van Cusa geheel zuiver noemde «de religie van de oorsprong» en juist déze als waarheid en het enig wezenlijke te verhelderen ; het heeft geen ander doel ook dan *onszelf* terug te geven aan *onszelf,* ons te zuiveren tot onszelf, tot onze oorspronkelijkheid en individualiteit.

Tot dit einddoel en eindbereiken — dit léven — geraakt men echter niet, tenzij de werken volbrengend die de werken zijn der menselijke levensorde, door Christus ons opnieuw voorgehouden : de werken der zelfvolmaking en der dienstbaarheid aan de medemens. En ook geraakt men niet tot daar, tenzij deemoedig het weten volgend der groten die ons zijn voorgegaan. Deze terugkeer tot de Oorsprong is geen definitieve eindstaat, doch altijd : steeds opnieuw weer te realiseren moment — en veronderstelt derhalve een durend verbonden blijven met alles wat voorwaarde daartoe is, — zoals de vrijheid en de eindloosheid van de zee en haar eenheid met de hemel de voortdurende verbondenheid veronderstelt met haar bedding en oevers ; zelve echter leeft en rust zij bóven deze bedding, hoezeer zij in haar diepten overeenkomstig en geheel binnen die bedding is. Zo ook bleef Gezelle, hoezeer hij met het helderste en hevigste deel van zijn liefde enkel in en met de Vader leefde en weer geheel oorsprong was, diep met de Kerk verbonden.

5

Ik moest over Gezelle's verhouding in de tweede periode tot Christus en de Kerk uitvoeriger schrijven, omdat de poëzie van die tijd ons voor een uiterst merkwaardig probleem stelt. In de eerste periode is Gezelle duidelijk en primair de Christus-mysticus, de vervoerde ook van de realiteit derKerk. In de tweede periode is hij duidelijk de natuur-mysticus. Maar terwijl hij deze natuur-mysticus is, blijft hij — het scheen sommigen ongerijmd, en anderen een bijzaak die men niet te ernstig moest nemen — blijft hij, blijkens zijn leven, priester in de volle en schoonste zin des woords, en dus ook een echt kerkelijk mens. Maar hoewel hij dit is en tot de laatste dag van zijn leven op waarlijk ontroerende wijze gebleven is, bewaart hij in de poëzie van de tweede periode (nieuwe ongerijmdheid !) een bijna volstrekt stilzwijgen over Christus en de Kerk, — wat te opvallender is en te pijnlijker verrast als men zich de eerste periode herinnert, toen deze thema's de bestendige en hevige bezieling van zijn poëzie waren geweest. Te neteliger wordt dit zwijgen als men bedenkt dat deze laatste tegenstelling, *als een tegensteling tussen gedichten,* tevens een tegenstelling betekent die op-

treedt juist wanneer Gezelle zijn diepste aandriften bereikt. Men kan deze merkwaardige, voor sommigen pijnlijke tegenstelling echter niet verbloemen zonder een essentieel aspect van Gezell's poëzie, en ook van hemzelf, opzij te schuiven. Ik moest er dus op wijzen, en dit temeer, omdat het wegvallen van die thema's aanleiding heeft gegeven enerzijds tot vermoedens die volstrekt moeten worden afgewezen, anderzijds tot 'n soort verdediging van Gezelle's rechtzinnigheid welk noch aan Gezelle noch aan zijn verbondenheid met Christus en de Kerk recht doet.

Wanneer men Walgrave leest, krijgt men de indruk dat Gezelle vrijwel uitsluitend gelegenheidsgedichten heeft geschreven. Zo nijver en schier exclusief worden deze geciteerd, dat 't haast lijkt alsof Gezelle daaraan zijn grootheid heeft te danken. Hoe verder men leest, hoe meer men zich over deze werkwijze verbaast — en ergert. Tot men vermoeden gaat, dat aan deze ietwat singuliere demonstratie van Gezelle's formaat dezelfde overweging ten grondslag ligt (doch bij Walgrave : om stilzwijgend bestreden te worden) die Vermeylen deed schrijven : «En toch kunnen we den indruk niet weren, dat iets in den Gezelle der latere periode onderdrukt was, met sterke hand bedwongen en tot zwijgen gebracht.»[14]) Vermeylen dacht hierbij stellig aan alles wat in Gezelle's latere poëzie stilte was geworden — nadat het de jonge dichter zo hartstochtelijk had vervuld. Gezelle, zo heeft hij gedacht, en hebben anderen geschreven, paste niet meer in het raam ener kerkelijk en dogmatisch begrensde religie, hij was er te groot voor, hij voelde er zich niet meer thuis en wist er zich een vreemde ; misschien, zo dacht hij dan verder, heeft hij de consequenties niet aangedurfd, misschien ook verhield hij zich tot de Kerk zoals Montaigne en diens vriend, de priester Pierre Charron ; in ieder geval heeft hij het geheim van zijn vervreemding voor zichzelf gehouden en alle gevoelens, die daarmee verband hielden, met sterke hand bedwongen. — Walgrave, die tegenover de mening dat Gezelle zich in wezen boven de Kerk wist uitgegroeid, een andere suggestie moest stellen, eenvoudig reeds omdat hij overeenkomstig zijn eerlijkste overtuiging, gegrond op alles wat hij van Gezelle's priesterleven wist, onmogelijk kon toegeven dat er in zijn houding enige onoprechtheid of dubbelzinnigheid kon schuilen, was, waar hij voor Gezelle's verbondenheid met de Kerk geen bewijsmateriaal kon vinden in die poëzie welke Gezelle's unieke betekenis als dichter uitmaakt, wel aangewezen op diens gelegenheidsgedichten, de enige immers die onmiskenbaar en doorlopend daarvan waren blijven getuigen. Doch als men heeft vastgesteld (en reeds een oppervlakkige vergelijking met zijn persoonlijke lyriek laat geen andere conclusie toe), dat Gezelle met zijn gelegenheidsverzen aan de oppervlakte van zichzelf

[14]) Van Gezelle tot Timmermans, p. 52.

is gebleven, ook al kon een dichter van zijn formaat nog aan de oppervlakte van zichzelf wel belangrijke en diepe dingen zeggen, dan moet men tevens besluiten, dat Gezelle ook slechts met zijn oppervlakte met de Kerk verbonden is gebleven. Doch dan bevindt men zich waarlijk niet meer zo heel ver verwijderd van de vermoedens en suggesties welke men wilde ontzenuwen. Evenwel, juist zulk een oppervlakkige binding moet men afwijzen. Zij is in strijd met Gezelle's leven, en niet minder in strijd met Gezelle's natuur, die geen oppervlakkige bindingen toeliet, allerminst in zulke essentiële zaken. Gezelle bleef tot de allerlaatste dag van zijn leven, met een bijna ontroerende volgzaamheid, vast en trouw verankerd in de Kerk, doch juist als men dit wil aantonen, d.i. onttrekken aan een sfeer van naieve zelfmisleiding, beduchtheid voor consequenties, van een volgzaamheid waar hij in wezen reeds langs buiten stond doch die hij slechts bestendigde uit noodweer etc., moet men dieper graven dan de gelegenheidspoëzie reikt welke Gezelle uit zijn mouw strooide, want daarin liep deze homo religiosus, gelijk gezegd, veelal op slaapsokken.

Dit in zijn grote poëzie slechts zelden, te zelden verbroken zwijgen over Christus en de Kerk moet men op andere wijze zien te verzoenen met de priesterlijke liefde waarvan zijn oprecht leven tot het einde toe blijk geeft ; op andere wijze ook moet zijn verbondenheid met de Kerk als een waarachtige, fundamentele, niet met de natuurmysticus in strijd zijnde liefde aannemelijk gemaakt. Christus en de Kerk waren, gelijk ik liet zien, de diepe bedding van de zee — die zelf met de hemel leefde ; zij waren de onontbeerlijke voedingsgrond waaruit de wortels levenssappen optrokken voor de boom — die zelf opgericht stond en ademhaalde in andere ruimten. Ook was de Kerk die uitverkoren kudde, welker verstrooide schapen hij wilde verzamelen tot liefde bewegen en — in de liefde — verenigen. Temidden van hen en in zijn verhouding tot hen beoefende hij dat deugdenleven dat voorwaarde is voor een waarlijk leven in en uit de Vader, en met hen vierde en leefde hij de heilige geheimen nederig mee en aan haar genaden wilde hij deelhebben. — Doch met dit alles bevond hij zich nog in «de voorhof» van het Leven, — dat de Vader was, die *hij*, Gezelle, de *natuur*-mysticus, het helderst en hevigst in de Godstaal van het geschapene aanschouwde. Daar, in het samenzijn der ziel met de Vader en de Schepping, in die goddelijke cosmische verbondenheid met al het zijnde, leefde hij eerst waarlijk, met gans de helderheid ook van zijn superieur zintuigenleven. En daar, in dié verten, leefde ook eenzaam en verguisd, de *dichter*. Daar ontstond zijn gedicht, omdat zijn gedicht alleen *zijn* diépste leven verwoordde. En daar, dichtend, zweeg hij toen over wat voorheen primair zijn liefde en vreugde was geweest.